TEXT: DAVID CASTENFORS FOTOGRAFI: HENRIK BLOMQVIST

DOLDA KONSTSKATTER I TORINO

Givetvis kände jag till att Torino är biltillverkaren Fiats och fotbollslaget Juventus hemstad, att den ligger i regionen Piemonte och att buongustaios hyvlar den vita albatryffeln över pastan och sköljer ner det med ett glas barolovin. Likaså att konsten är viktig med konstmässan Artissima och museet Castello di Rivoli som nav och att den världsberömda konströrelsen arte povera (fattig konst) är härifrån. Men jag hade faktiskt missat att staden var Italiens allra första huvudstad, precis efter Giuseppe Garibaldis enande 1861 och nästkommande fyra år innan stafettpinnen lämnades över till Firenze och sedan Rom. Inte heller kände jag till att staden är ett tillhåll för exorcister och excentriker.

I 30 år har jag rest runt i Italien. Jag har upplevt etruskiskt arv och helgedomar i Umbrien, renässansskönhet och uråldriga hästkapplöpningar i Toscana. Frossat i coppa och salami i Piacenza, dansat på gatorna i karnevalens Venedig och blivit grundlurad i mutornas Milano. Det som fascinerar så mycket med detta stora lilla land är att varje liten stad och region bär på en alldeles egen historia. Och att överallt, precis överallt, är man övertygad om att det man har att erbjuda minsann är det mest unika som finns. Denna stolthet är något som vi helt saknar i Sverige och det som paradoxalt nog är Italiens största styrka och svaghet.

Till Torino anländer jag med tåg. Jag tar Frecciarossa från Milano som pilsnabbt sveper genom det gröna landskapet i 300 kilometer i timmen. Prick en timme tar det till tågstationen Porta Nuova. Torino ligger som i en gryta. I norr och väster finns de majestätiska Alperna och i söder de mjukt böljande kullarna. Apropå majestäter så är det just härifrån som Savoia, den franskitalienska kungafamiljen härstammar. Avtryck finns överallt i staden från stadsplanering till palats. Det ska sägas med en gång att Torino är betydligt lugnare än Lombardiets huvudstad Milano. Mindre internationell, men också på ett positivt sätt mer italiensk.

Den kulturella boomen i Torino startade med Fiats framväxt och betydelse under 1900-talet. Grundarfamiljen Agnelli är lite som Kennedys i USA. Superrika, oåtkomliga och idoliserade. Med hundratusentals människor som flyttade från södra Italien till Torino för att jobba i fabrikerna växte en ny arbetar- och medelklass fram. Det var så många som kom att att man började prata om immigration trots att det rörde sig om folkvandring inom landet. När fabrikerna lades ner och biltillverkningen flyttade utomlands föddes idén om att rädda staden med hjälp av kultur.

– Man bestämde sig för att satsa på samtida konst, säger Ilaria Bonacossa chef för Artissima när vi ses ett stenkast från tågstationen. Castello di Rivoli fanns redan i staden och var något alla var stolta över och Artissima drog igång ungefär samtidigt. Nu har man satsat oavbrutet på samtidskonst här i mer än trettio år. Det är något väldigt ovanligt inom italiensk politik. Ett av projekten som staden står bakom är till exempel *Luce d'artista*, en festival med konstnärer som skapar ljuskonstverk runt om i staden. Dessutom bor många konstnärer som Giovanni Anselmo, Giuseppe Penone och Lara Favaretto här.

CAROLYN BAKARGIEV-CHRISTOV

Hur skulle du beskriva Castello di Rivoli som institution?

– Det är det äldsta italienska museet dedikerat till samtidskonst och det enda samtidsmuseum i världen beläget i en gammal antik byggnad. Och det är inte en gammal tågstation utan ett kungligt slott.

Vad gör ni för utställningar?

– Vi gillar att gå i bräschen och göra utställningar som ingen annan gjort tidigare. För två år sedan ägnade vi en hel utställning åt den legendariske curatorn Harald Szeemann. Nu gör vi en ny utställning om konsthistorikern och curatorn Achille Bonito Oliva. En annan viktig del av vårt program är att stödja den unga italienska konstscenen. Vi har gjort de första offentliga utställningarna med Vanessa Beecroft, Maurizio Cattelan och Lara Favaretto till exempel.

Vad har du för drömprojekt?

– Ska jag vara ärlig eller tänka strategiskt? Jag är 63 år nu och inte en ung kvinna längre. Jag har skyndat i hela mitt liv, men aldrig haft tid att sammanställa det jag har gjort. Så ett drömprojekt skulle vara att samla ihop alla mina texter i en stor bok och utställning.

Galleriscenen är liten men bra. Mazzoleni ligger centralt i ett 1800-tals palats med takmålningar och antik parkett. Här visas dyr modern italiensk konst. Något helt annat är Noire Gallery. Det ligger i ett tufft bostadsområde med nio kyrkor som närmaste grannar.

– För många är det här en farlig del av stan, säger ägaren Matteo Noire. Men vi ville vara en del av utvecklingen av staden. På ett sätt ville vi kopiera vad legendariska gallerister som Leo Castelli och Paula Cooper gjorde i New York. Nu börjar det hända en del här i området. Konstnärsateljéer växer fram, det finns ett museer och galleriet Franco Noero ligger bredvid.

Franco Noero har varit i konstbranschen sedan 90-talet och har idag två gallerier ett par hundra meter ifrån varandra. Ett traditionellt stort gallerirum där Gabriel Kuri just nu har en utställning och ett open air-galleri beläget i gammal industribyggnad med svenske Henrik Håkansson.

Utställningens titel är *Painting of Trees for Birds* och det första jag ser är en monokrom målning med en gren på.

– När en fågel sätter sig på grenen är målningen färdig, säger Franco Noero.

NOIRE GALLERY

Hur hamnade ni i konstbranschen?

– Jag är femte generationens gallerist så du kan ju föreställa dig samtalsämnena under våra julmiddagar, säger Matteo Noire. Min pappa är 75 år nu. Han gav mig rådet att skaffa ett riktigt jobb men det hjälpte inte. Jag åkte på konstmässor världen över redan i tonåren. När jag skulle ta över vid 23 års ålder ringde jag till min kära japanske vän Kiyoto Iba.

Galleriet har funnits sedan 1983. Hur tar ni det in i framtiden?

– Genom att dela upp utställningsverksamheten i två delar säger Matteo Noire. På nedre plan visar vi en etablerad konstnär och en trappa upp satsar vi på en yngre kollega. Inriktningen ligger på konceptuell och minimalistisk konst. Just minimalistisk konst finns i vårt dna. Sol LeWitt var ofta i mitt föräldrahem och arte povera är den varma minimalismen brukar vi säga här i Torino.

Hur många konstnärer jobbar ni med idag?

– 40 konstnärer men då ingår även konstnärsegendomar. Dessutom är vi aktiva på andrahandsmarknaden. Ett måste för att täcka kostnaderna.

KONSTHALLAR & MUSEER

CASTELLO DI RIVOLI
Piazza Mafalda di Savoia
Italiens allra första samtidskonstmuseum beläget i ett slott invigdes 1984 och ligger i den sömniga lilla småstaden Rivoli, endast en halvtimmes bilfärd från Torino. Uppdraget att förvandla det förfallna slottet, en gång hemvist för den kungliga Savojenfamiljen, till ett samtida konstmuseum gick till den unge arkitekten Andrea Bruno (född 1931) och påbörjades redan 1961. I dag är museet trots avsides läge ett hett utställningsmål för världens främsta konstnärer. Just nu visas till exempel en stor utställning med den nigerianska konstnären Otobong Nkanga (född 1974) på temat klimatkris medan kollegan Anne Imhof tar sig an den 115 långa armen (Manica Lunga) på temat sex. Museet rymmer även en hyperintressant konstsamling med nyckelverk ur arte povera-rörelsen samt världens främsta kollektion med den italienske ikonen Maurizio Cattelan. Dessutom en del överraskningar som exempelvis svenska Ingela Ihrmans *Jätteloka* från 2016 som köpts in med medel från vänföreningen. Leds sedan 2009 av den karismatiska Carolyn Christov-Bakargiev.

COLLEZIONE CERRUTI
Vicolo dei Fiori 5
Några hundra meter ifrån Castello di Rivoli hittar vi villa Cerruti, döpt efter affärsmannen Federico Cerruti (1922–2015). I 35 års tid var han en blyg och snäll granne som ofta besökte slottet och dess utställningar. När han dog 2015 visade det sig att han bar på en hemlighet: i över 65 år hade han samlat modern konst av högsta internationella kvalitet och bestämt sig för att testamentera rubbet till Castello di Rivoli. När det öppnade för allmänheten i maj 2019 blev det en världssensation. Inte undra på det med inte mindre än tio metafysiska målningar av Giorgio de Chirico i samlingen.

FONDAZIONE SANDRETTO RE REBAUDENGO
Via Modane 16 & Guarene d'Alba
Ideell organisation grundad 1995 av konstsamlaren Patrizia Sandretto Re Rebaudengo. En stor del av verksamheten inriktar sig på att stödja produktion av nya konstverk i linje med till exempel svenska Magasin III. Initiativtagaren Patrizia Sandretto driver två ställen: den ena på via Modare i en modernistisk låda av arkitekten Claudio Silvestrin och det andra i ett familjeägt 1600-tals palats i Guarene d'Alba, 40 km utanför staden.

LINGOTTO MED PINACOTECA AGNELLI
Via Nizza
Lingotto är egentligen namnet på ett distrikt en bit utanför centrala Torino men namnet är för alltid förknippat med biltillverkaren Fiats ikoniska huvudkontor och bilfabrik. Mytomspunnen för sin testbana för bilar på taket och för sin banbrytande arkitektur signerad Giacomo Matté-Trucco 1916, som ingen mindre än Le Corbusier vurmade extra mycket för. Högst upp finns ägarfamiljen Agnellis konstsamling med moderna mästerverk av Matisse och Balla som är värt ett besök. I ett försök att förnya Lingotto har 40.000 växter planterats på taket och skulpturutställningar arrangerats, nu senast i samarbete med den franska stiftelsen Fondation Maeght. Bottenplanet är numera ombyggd till ett köpcentrum av det sämre slaget.

MUSEO CASA MOLLINO
Via Giovanni Francesco Napione 2
Carlo Mollino (1905–73) var en mytomspunnen arkitekt, konstnär, designer och fotograf född i Torino. Ett energiskt geni ständigt på jakt efter perfektion och skönhet i sin design. I dag går hans säregna och unika möbler för mångmiljonbelopp på världens främsta auktionshus, men de flesta av hans hus och inredningar har med tiden blivit antingen sönderrenoverade eller rivna. I Casa Mollino testade han nya idéer och förfinade sitt drömhem ända fram till sin död 1973. Nu finns möjlighet att besöka en helt unik miljö inte lik någon annan.

FONDAZIONE MERZ
Via Limone 24
Privat institution dedikerad konstnärsparet Mario och Marisa Merz. Fondazione Merz öppnade 2005 och är belägen i bilföretaget Lancias gamla verkstäder från 1936. På 80-talet när produktionen flyttade utomlands lämnades verkstäderna åt sitt öde och det skulle dröja 20 år innan regionen och staden började rusta upp området. Idag leds verksamheten leds av dottern Beatrice Merz och tanken är att institutionen ska fungera som ett öppet rum för konsten och ett ständigt pågående projekt. Ett utsökt exempel på hur staden Torino tillsammans med regionen Piemonte och familjen Merz med en gemensam vision förvandlat den gamla industrilokalen till ändamålsenlig konstinstitution.

VIKTIGA GALLERIER

GALLERIA FRANCO NERO
Via Mottalciata 10/B
Den sympatiske galleristen Franco Noero har två gallerier ett par hundra meter ifrån varandra. Det ena är ett traditionellt gallerirum med generös takhöjd och ljusinsläpp medan det andra är ett open air-galleri med en hemlig trädgård. Franco Noero är Torinos mest internationella gallerist verksam på alla stora konstmässor värda namnet. Med över trettio internationella konstnärer är det lätt att förstå varför.

MAZZOLENI
Piazza Solferino 2
Startades 1986 av det konstälskande samlarparet Giovanni och Anna Pia Mazzoleni. Galleriet som är inriktat på framför allt modern konst rymmer tre våningar i det magnifika Palazzo Panizza i centrala Torino. 2014 öppnades även en utpost i Londons Mayfairdistrikt tack vare ett större intresse för italiensk efterkrigskonst. Galleriet drivs som ett framgångsrikt familjeföretag med nästa generation Mazzoleni vid rodret.

NOIRE GALLERY
Via Piossasco 29 /B
Legendariskt galleri som startade 1983 och som nu drivs av andra generationen Noire. Visar såväl etablerade konstnärer som Sarah Morris och Shirin Neshat till helt gröna dito som WOC aka Flavio Rossi. Vid sidan av utställningsverksamheten driver Noire även ett förlag som ger ut påkostade artist books. I de voluminösa lokalerna låg tidigare Torinos största kebabrestaurang.

ILARIA BONACOSSA

Hur och varför startade Artissima?
– Det var ett privat initiativ för 28 år sedan. Tanken var att satsa på en mässa för enbart samtida konst och det blev succé på en gång. Torino var först med detta, Frieze fanns till exempel inte på den här tiden. I dag drivs mässan av staden och kommunen och vinsten går till Torinos lokala museer vilket är en fin gest.

Vilken konst ser man på Artissima?
– Du kan förvänta dig att se samtidskonst och gallerier som vågar göra experimentella montrar. Det är förhållandevis billigt att ställa ut vilket uppmuntrar gallerierna att ta med nya konstnärer. Prismässigt ligger verken från 2 000–300 000 euro. Det är inte en mässa för att sälja de allra dyraste verken som till exempel Art Basel. Vi har dessutom en rätt så sträng urvalskommité som garanterar en hög kvalitet.

Ser du någon skillnad mellan konstsamlarna idag jämfört med förr?
– Den stora förändringen är att vi idag lever i en upplevelseekonomi. Samlaren vill inte längre bara köpa ett konstverk för sitt hem utan hela konstupplevelsen. Därför är ofta den nya tidens samlare med och producerar verk av unga konstnärer och instiftar priser. Förr var man mer diskret och anonym, idag är man på instagram och vill vara en del av konstgemenskapen på ett annat vis.

Ilaria Bonacossa är chef för konstmässan Artissima.

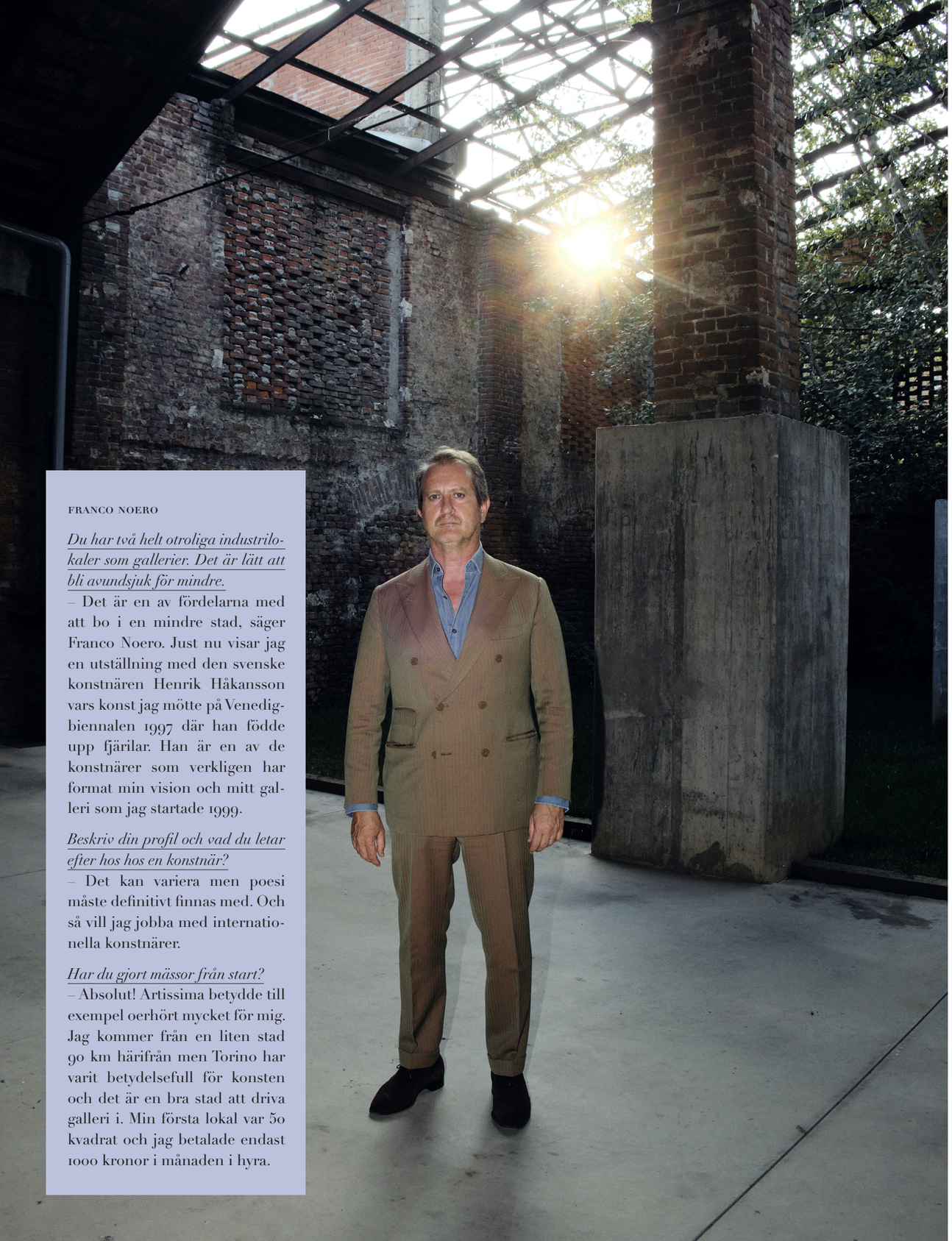

FRANCO NOERO

Du har två helt otroliga industrilokaler som gallerier. Det är lätt att bli avundsjuk för mindre.

– Det är en av fördelarna med att bo i en mindre stad, säger Franco Noero. Just nu visar jag en utställning med den svenske konstnären Henrik Håkansson vars konst jag mötte på Venedigbiennalen 1997 där han födde upp fjärilar. Han är en av de konstnärer som verkligen har format min vision och mitt galleri som jag startade 1999.

Beskriv din profil och vad du letar efter hos hos en konstnär?

– Det kan variera men poesi måste definitivt finnas med. Och så vill jag jobba med internationella konstnärer.

Har du gjort mässor från start?

– Absolut! Artissima betydde till exempel oerhört mycket för mig. Jag kommer från en liten stad 90 km härifrån men Torino har varit betydelsefull för konsten och det är en bra stad att driva galleri i. Min första lokal var 50 kvadrat och jag betalade endast 1000 kronor i månaden i hyra.

Verken är starka, radikala, omtåliga och poetiska men visar också att du kan göra en skulptur med få beståndsdelar. Om galleristerna Franco Noero och Matteo Noire håller en ödmjuk och förhållandevis låg profil gör Carolyn Christov-Bakargiev, chef för Castello di Rivoli det motsatta. »Castello di Rivoli är det främsta samtidskonstmuseet i Italien, kanske rent av i världen», poängterar hon och säger att många idag världskända konstnärer har haft sina allra första utställningar på Rivoli. Christov–Bakargiev håller ett högt tempo. När vi ses har hon knappt sovit en blund, precis hemkommen från Biella där han jobbar tätt tillsammans med Michelangelo Pistolettos Catalogue raisonné. Vi får 45 minuter med henne innan det är dags för nästa intervju med New York Times.

– Torino är en viktig plats i konstvärlden, säger Carolyn. Daniel Birnbaum fick jobbet som chef för Venedigbiennalen 2009 eftersom styrelsen för biennalen hade sett hans arbete för Torinotriennalen året innan. Även för min egen del har Torino varit viktigt. Jag tror att det var mitt jobb här på Castello di Rivoli och kanske också på Sydney-biennalen som gjorde att jag fick erbjudandet om att bli chef för documenta. Torino är avlägset, därför måste vi förutse vad som händer.

Många museer startar med en donation. Vad byggde Castellos samling från allra första början?

– Museet är det enda som har haft två chefer för documenta som ledare, Rudi Fuchs och så jag. Rudi var chef för documenta 7 1982 och han bjöd in arte poverakonstnärer till den stora utställningen i Kassel. Samtidigt var man nästan klar med restaureringen av Castello och jag tror att det var på rekommendation av arte povera konstnärerna som Rudi blev tillfrågad att bli Kastellets första chef. I början delade han sin tid mellan att vara chef för museet Stedelijk i Amsterdam och för Castello. De första verken som donerades till museet var från arte povera konstnärerna själva. Så på ett sätt är vi ett konstnärsmuseum. Från 1984 till 2000 byggde vi upp vår samling tack vare donationer och med hjälp av en budget från regionen. Från och med 2001 började vi köpa in tack vare en nystartad stiftelse för konst, härstammande ur bankvärlden.

2019 öppnade ni också Villa Cerruti.

– Är inte det fantastiskt? Mister Cerutti var en vän till Castello di Rivoli som kom till alla våra utställningar. Han hade samlat konst i hela sitt liv. När han bestämde att hela samlingen skulle hamna hos oss var det den största överenskommelsen de senaste tio åren mellan en privatperson och ett museum. Så nu är vi inte längre enbart ett museum för samtida konst. Vi beslutade att behålla konsten i villan. Det var kontroversiellt. Många här i Torino ville att målningarna skulle placeras i museets vita kub. Men jag känner att det är väldigt avantgarde att behålla dem i den ursprungliga hemmiljön. Vi befinner oss i airbnb-eran. Folk vill se det privata livet hos människor. Och vi har renoverat och klimatsäkrat huset tack vare en donation. Det har kostat minst 10 miljoner euro.

PATRIZIA SANDRETTO

Den största och viktigaste privatsamlaren i Torino heter Patrizia Sandretto. Hon är inte bara en av stadens viktigaste konstmecenater utan hon rankas av tidningen ArtNews som en av de 200 främsta konstsamlarna i världen. Totalt omfattar samlingen runt 1 500 verk av konstnärer som Maurizio Cattelan, Michaël Borremans, Cindy Sherman, Sarah Lucas och Charles Ray.

– Ni måste komma hem till mig så ni får en känsla för min samling, säger Patrizia Sandretto med ett leende på läpparna när vi ses i hennes konsthall, Fondazione Sandretto Re Rebaudengo. Jag har en del uppe på väggarna men jag och min man tycker om byta ut grejer. Just nu har vi många verk på utlån till utställningen *Bodies at stake* på MO.CO i Montpellier som visar sextio verk från min samling.

Hur kommer det sig att du började samla?

– Jag är uppväxt här i Torino. Mamma samlade porslin från Limoges och Meissen och min pappa samlade historiska plastföremål. Ingen av dem hade en relation till samtidskonst. Det var en konstsamlande vän till mig som introducerade mig till konstvärlden. Vi tillbringade en vecka i London tillsammans, i maj 1992, efter kraschen och i dyningarna efter spekulationerna på 80-talet så det var verkligen en bra tid att börja samla. Nicholas Logsdail från Lisson Gallery introducerade mig till Anish Kapoors ateljé, till Julian Opie och till många andra. Det som verkligen fick mig att börja var just mötet med konstnärerna, att höra deras tankar och idéer bakom verken. Många av konstnärerna har idag blivit mina vänner. Viktigt för mig var också att jag köpte konst ur min egen generation. Jag var också i Los Angeles och träffade konstnärer som Paul McCarthy.

Hur är samlingen strukturerad?

– Samlingen är uppdelad i flera delar. En del är brittisk konst, för det var där jag började. En annan del är amerikansk konst. En tredje del ägnas åt fotografi och video. Här bestämde jag mig för att även samla på historiska fotografier. Så fotosamlingen består av verk från 1839 till idag och innehåller runt 3 000 verk. Ytterligare en del av min samling är vikt åt italiensk konst. Och en sista viktig del är dedikerat kvinnliga konstnärer. I början av 90-talet var det inte så lätt för kvinnor att få uppmärksamhet för sin konst. 2004 gjorde vi på Fondazione ett helt år dedikerad till kvinnliga konstnärer.

Bestämde du dig redan från början för att det skulle bli en stiftelse och konsthall?
– Nej, men jag förstod redan från början att det var ett problem att Italien saknade institutioner som samlade och stöttade konstlivet. Och jag ville hitta ett sätt att dela med mig av min samling för andra. Inte bara ha den hemma eller på ett lager. Jag brukar alltid säga, det här är inte ett hus för min samling, det här är så mycket mer än så. På Re Rebaudengo beställer vi konstverk och visar även konst som inte är i min ägo. Jag blev inspirerad av hur konsthallar och till exempel FRAC i Frankrike fungerar. Så 1995 bildade jag min non profitstiftelse. Vi har också ett 1600-tals palats i Guarene, 40 minuter från Torino, som kommer från min mans familj. Huset stod länge övergivet, men 1997 öppnade vi upp Guarene för allmänheten och började göra utställningar där. Efter ett tag kände jag ett behov efter en lokal i centrala Torino. Till slut hittade vi en plats som passade. Det var ett övergivet område med verkstäder och en gammal däckfabrik som ägdes av staden. Vårt förslag till upprustning med en nybyggd konsthall vann gehör och nu vi får vara här i 99 år. Stället öppnade 2002 och är ritat av Claudio Silvestrin.

2014 startade Patrizia en kommitté av italienska privata konsthallar och museer. Idag är 17 stycken anslutna runt om i hela Italien. Kommitén jobbar nära ihop med kulturministeriet. Sandretto sitter även med i den internationella kommittén för MoMA, för New Museum, för Philadelphia museum och för Rockban museum i Shanghai. Hon skriver också om konst. Varje månad gör hon en intervju med en konstsamlare i affärstidningen *Sole 24h*, Nu har hon sammanställt samtliga intervjuer i boken *How to spend it*. Målet är att hitta samlare som vill vara publika med sin samling.

– Du måste hjälpa mig att hitta någon bra samlare i Sverige. Jag har intervjuat den norske konstsamlaren Erling Kagge, han är toppen. Men jag tror inte att det blivit någon samlare från Sverige ännu. Kom med tips är du snäll!